

napokon „logicky“ akoby prirodzene vyúsťuje v idealistických záveroch.

Najvýznamnejšiu časť knihy tvoria kapitoly X—XIII, kde sa autor zaoberá pozitívnym vysvetľovaním tých otázok, idealistické riešenie ktorých predtým kritizoval. Vysvetľuje život ako špecifickú formu pohybu hmoty a najviac pozornosti venuje hlbokému rozboru vnútorných protirečení organickej prírody. Veľmi zaujímavé a originálne sú najmä úvahy o príčinných vzťahoch, vyúsťujúce v odmietaní teleologického prístupu k skúmaniu a vysvetľovaniu biologických javov. Ukazuje, ako pochopenie dialektiky náhodnosti a nevyhnutnosti dáva možnosť materialisticky a bez teleológie vysvetliť tak účelnosť, ako aj vývin v živej prírode.

Knihá H. Wessela je dobre informovaným pohľadom na súčasné ideologické spory v biológii, prináša originálne postrehy a cenné podnety pre riešenie aktuálnych teoretických otázok.

ef

● PRÍSPEVOK K DEJINÁM PRÍRODNÝCH VIED. — V Sovietskom

sväze vyšla pozoruhodná práca z oblasti dejín prírodných vied.* B. G. Kuznecov v nej skúma základné princípy súčasnej fyziky v jej historickom vývoji. Úsiluje sa pochopiť jednotlivé tendencie dnešných fyzikálnych teórií na základe analýzy principiálne možných riešení, aké sa vyskytovali už v minulosti. Ide najmä o štúdiu rôznych predstáv a názorov na hmotu, pohyb, priestor a čas.

Až doteraz sa v prácach, ktoré sa zaoberajú konkrétnym rozpracovaním dialektického materializmu, všeobecne dodržiaval postup: od filozofických kategórií, zákonov a poučiek k ich „naplňovaniu“ faktickým materiálom. Kuznecov si však nekladie cieľ hľadať príklady všeobecnej platnosti filozofických poučiek, ale naopak, na vlastnej analýze dejinného vý-

* B. G. Kuznecov, *Evolúcia kartiny mira*, Moskva 1961.

voja základných problémov fyziky dokazuje nevyhnutnosť dialektickomaterialistického pohľadu na skutočnosť. Tu vidieť zrod dialektických metód v konkrétnej vede, vo fyzike.

Pretože sa Kuznecov zameriava predovšetkým na fyziku, a v krajnom prípade na tie vedy, ktoré v určitom období napomáhali jej vývoju, dosahuje nepomerne väčšiu hĺbku, rozpracovanosť a teda aj presvedčivosť záverov, ako je to vo všetkých prácach, v ktorých sa autori snažili encyklopedicky zahrnúť takmer všetky vedecké disciplíny.

Jadrom celej práce je problematika tej časti fyziky, ktorá sleduje mechanický pohyb. Z toho vyrastajú všetky ostatné otázky, tézy a závery prírodovedeckého i filozofického charakteru. Podľa Kuznecova mechanika je učenie o premiesťovaní vzájomne totožných fyzikálnych objektov. Táto definícia, ako sa uvádza na str. 43, platí pre klasickú, relativistickú i kvantovú mechaniku. Nebudeme rozoberať hypotetičnosť tohto názoru. Autor na inom mieste sám priznáva, že v relativistickej a kvantovej mechanike nastáva zvrät v starom poňatí nemennosti a prechod k novej koncepcii premenlivosti častíc v priebehu premiesťovania.

Veľmi výstižne podtrhuje Kuznecov vplyv výrobnéj praxe, techniky i spoločensko-ekonomických podmienok na vznik a formovanie príčinného obrazu sveta.

Novosť autorovho prístupu k štúdiu danej problematiky vyplýva z uznania priority konkrétnych údajov fyziky pred všeobecnými filozofickými závermi (v historickom vývoji i podmienenosti), a teda v istom zmysle zdôraznenie postupu od konkrétneho materiálu k všeobecným metódam, oproti ceste, ktorá vedie od kategórií k ich jednotlivým prejavom.

Kuznecov nezabída do rozvláchnych pozitivistických opisov životných osudov jednotlivých predstaviteľov vedy. Namiesto toho spája idey s ich materiálnym základom, s technológiou výroby, energetiky, s nástrojmi a strojami, ako i s expe-

rimentálnou praxou, poskytujúcou bohatstvo príkladov kauzálnych spojení mechanických úkonov a premien, ktoré vytvárajú živnú pôdu pre zrod nových predstáv i pojmov a poháňajú vedu k ešte rýchlejšiemu rozvoju.

Podtrháva význam Darwinovej evolučnej teórie a Mendelejevovej periodickej sústavy pre formovanie vedeckého obrazu sveta, ukazuje závislosť mechaniky od ostatných vied (najmä vplyv biológie a matematiky), zatiaľ čo doteraz sme sa stretávali s opisovaním opačného pôsobenia. Skúma dejiny fyzikálnych a filozofických kategórií pod zorným uhlom ich dnešnej aktuálnosti a využitia na riešenie naliehavých úloh praxe i vývoja samotnej vedy.

Pretože práca je určená pre široký okruh čitateľov, ktorí sa zaujímajú o prírodovedecké a filozofické poznatky, autor nezabúda ani na vhodné objasnenie menej známych pojmov. Pritom však práca nestráca na vedeckosti a poslúži aj ako významná študijná pomôcka prírodovedcov, ktorí sa snažia osvojiť si dialekticko-materialistické metódy a ich aplikáciu na prírodovedecký výskum.

L. Polách

● **MARXIZMUS-LENINIZMUS O NÁBOŽENSTVE.*** Publikácia Josefa Potočka podáva stručný a populárny výklad najdôležitejších otázok marxisticko-leninského učenia o náboženstve. Je rozdelená do troch kapitol. V prvej autor vysvetľuje podstatu náboženstva, jeho definíciu, príčiny jeho vzniku a udržiavania. Jadro práce tvorí druhá a tretia kapitola. V druhej kapitole sa hovorí o spoločenskej úlohe náboženstva, o vzťahu socialistického štátu a marxistickej strany k náboženstvám a cirkvám, analyzujú sa príčiny existencie náboženských predstáv v socialistickej spoločnosti.

* Josef Potoček, *Základní problémy marxisticko-leninského učení o náboženství*, Praha 1962, str. 144.

V tretej kapitole autor rieši problematiku ciest a spôsobov prekonávania náboženstva a rozoberá hlavné zásady marxizmu-leninizmu v boji za prekonanie náboženských predstáv.

Práca poslúži čitateľom, ktorí prístupujú k štúdiu náboženskej a ateistickej problematiky.

(18)

● **MODELOVANIE V SOCIOLOGICKÝCH VÝSKUMOCH.** — Používanie modelov v jednotlivých vedách je na postupe a modelovanie sa začína uplatňovať aj v spoločenských vedách. Metodologickými otázkami, ktoré s tým súvisia, sa zaoberá P. P. Maslov v článku *Modelirovanije v sociologičeskich issledovanijach* (Voprosy filosofii 1962, č. 3). Autor má na mysli predovšetkým výskumy sociálno-ekonomického charakteru. Možnosť používať modely v sociologických výskumoch sa zakladá na skutočnosti, že spoločenské zákonitosti sa vzťahujú na systém javov, pričom ide o vystihnutie centrálnej tendencie,* v rámci ktorej javy systému fluktuujú. Maslov pripomína, že tu nejde o náhodnosť v pravom zmysle. O náhodnostiach by sme mohli hovoriť len vtedy, keby sa tieto odchýlky uskutočňovali úplne ľubovoľne.

Model definuje ako schému, ktorá odráža objektívnu zákonitosť v určitom úseku skutočnosti, formulovanú matematicky. Kvalita modelu závisí od kvality koncepcie a faktov, z ktorých vychádza.

Autor potom uvádza niekoľko príkladov modelovania v sociálno-ekonomických výskumoch, napr. model vypracovaný vo vedeckovýskumnom ústave práce, na základe ktorého možno sledovať rozvrstvenie rodín podľa príjmu, ktorý pripadá na jednu osobu, čo je omnoho presnejším ukazovateľom ako príjem hlavy rodiny, ďalej model, ktorý vystihuje zákonitosti vzťahov medzi spotrebou a výrobou jednotlivých tovarov a iné s použitím matematického a formálnologického aparátu.